

УДК 821.161

DOI <https://doi.org/10.32782/bsps-2023.3.5>

ПОЕТИКА ВІЗУАЛЬНОСТІ В ТВОРІ «ЛІСОВА ПІСНЯ» ЛЕСІ УКРАЇНКИ: ПЕРЕКЛАДАЦЬКИЙ АСПЕКТ

Катерина Ковалишин

аспірант кафедри української літератури та теорії літератури

Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

вул. Івана Франка, 24, Дрогобич, Львівська область, Україна

orcid.org/0000-0002-1202-3424

e-mail: kovalyshynkateryna2019@gmail.com

Анотація. У статті проведено аналіз перекладу українських міфологічних реалій на англійську мову. Проблема недостатньо вивчена лінгвістами. Від точності перекладу авторського задуму, залежить правильне толкування читачем образу та розуміння загальної суті твору. Основою дослідження слугувала драма-феєрія Лесі Українки «Лісова Пісня». При дослідженні проблем перекладу порівнювалися роботи Гледіс Еванс та Персіваль Канді. Особлива увага приділялася використанню перекладацьких методів, прийомів та збереження оригінального авторського стилю і проявленні стилевих особливостей мови перекладача.

Композиція «Лісової пісні» – це органічне переплетення двох життів і двох світів – світу природи та людини. Багато хто вважає його шедевром. Леся Українка назвала цей твір драмою-феєрією, як у драмі, у якій відбуваються незвичайні, неймовірні перетворення, де фігури створюються уявою і існують поруч із людьми. Уява Лесі Українки була наповнена фольклорними джерелами та образами народних легенд та балад. Такий багатий внутрішній світ важко передати англійською. Одним із способів вирішення цієї проблеми було використання міфологічної істоти, загальні риси якої схожі до українського відповідника. Але це призвело до того, що обраний англійський міфологічний персонаж володів негативними відмінними від української версії рисами або був візуально протилежним йому. Іноді негативне смислове забарвлення не повністю відповідало згаданому персонажу. Персіваль Канді та Гледіс Еванс часто вдавалися до цього рішення, називаючи Лісовика – Гобліном, або Злидні – Імпамі. Встановлено, що метод транслітерації та додавання описового перекладу найкраще працює для побудови правильного візуального образу. На закінчення, фольклорні образи, які використовувала Леся Українка, вимагають від перекладача володіння екстралінгвістичними мовними навиками, щоб не втратити смислові елементи першоджерела. Однак, Персіваль Канді та Гледіс Еванс зберегли комунікативну сутність оригіналу. Прагнучи імітувати той самий досвід, який проектується на читача, як і сама Леся Українка. Вони максимально точно відтворили контекстний зміст її твору, використовуючи широкі можливості англійської мови.

Ключові слова: Леся Українка; переклад; Лісова Пісня; Персіваль Канді; Гледіс Еванс; поетика візуальності; візуальність.

THE VISUAL POETICS IN THE “FOREST SONG” BY LESYA UKRAINKA: TRANSLATION ASPECT

Kateryna Kovalyshyn

PhD student at the Literature and Literature Theory Department

Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University

Ivan Franko str., Drohobych, Lviv region, Ukraine

orcid.org/0000-0002-1202-3424

e-mail: kovalyshynkateryna2019@gmail.com

Abstract. The article analyzes the translation of Ukrainian mythological realities into English. The problem wasn't studied efficiently enough, by linguists. The reader's interpretation and understanding of the author's idea, the grasp of the essence of the work depends on the accuracy of the given translation. The basis of the study was the fairy drama “Forest Song” by Lesya Ukrainka. When considering the problem of translation, works by Gladys Evans and Percival Candy were compared.

Particular attention was paid to the use of translation methods and techniques, the preservation of the original author's style and the preservation of the stylistic peculiarities of the English language. The composition of the "Forest Song" is an organic intertwining of two lives and two worlds – the world of nature and man. It is considered by many a masterpiece. Lesya Ukrainka called this work a fairy drama, as in a drama where unusual, incredible transformations take place, where figures are created by their imagination and exist next to human beings. Lesya Ukrainka's imagination was filled with folklore sources and images of folk legends and ballads. Such a rich inner world proved difficult for the translators to put into English. One way to solve this problem was to use a mythological creature, whose general features corresponded to the Ukrainian equivalent. But this resulted in the chosen English mythological character to possess negative or contrary traits compared to the Ukrainian version, or be visually opposite to it. Sometimes the negative implication did not fully match the mentioned character. Percival Candy and Gladys Evans often resorted to this solution. It is established that the method of transliteration and addition of descriptive translation works best for the construction of a correct visual image. In conclusion, the folklore images used by Lesya Ukrainka require the translator to have extralinguistic language skills in order not to lose the semantic elements of the original source. However, Percival Candy and Gladys Evans maintained the communicative essence of the original. Aiming to mimic the same experience projected onto the reader as Lesya Ukrainka herself. They reproduced the contextual content of her work as accurately as possible, using the extensive features of the English language.

Key words: *Lesya Ukrainka; Forest Song; Percival Candy; Gladys Evans; translation; visual poetics; visuality.*

Постановка проблеми. Мистецтво слова – особливий інструмент, яким користуються письменники, щоб «запалити духовне багаття» в душі читача. Вони створюють яскраві, незабутні образи лише словами. Проте, ці слова бувають різними і можуть мати іншу форму або значення, тому що написані іноземною для читача мовою. Проблема перекладача полягає у правильному відтворенні даних йому візуальних образів, коректній передачі при перетворенні тексту у потрібну мову. Саме від нього залежить трактування твору, він «пропускає» його через себе, маючи на меті надати йому такого вигляду, щоб не втратити головну суть оригіналу, але і також щоб слова не втрачали свою образність в контексті мови на яку перекладають.

Аналіз досліджень. Володіння мистецтвом перекладу велика відповідальність і талант, який неоціненний для читачів по всьому світу. Леся Українка – відома письменниця, її слова звучали скрізь віка і резонували з сучасним поколінням. Про її життя та творчість писали і літературознавці, і музикознавці: І. Франко, Д. Донцов, М. Зеров, Г. Кисельов, Р. Шеффер, Л. Яросевич, Л. Хіврич, О. Рисак, Є. Шаблійовський, Ю. Чекан, Б. Степанишин, Л. Міщенко, Н. Цейко, І. Веретейченко та ін [3]. Адже вона також займалася перекладом. Перша її спроба була ще за часів юності в 1885 році. Тоді вона перекладала М. Гоголя зі своїм братом Михайлом. Після цього були переклади поеми Адама Міцкевича Konrad Wallenrod, надруковані

у Львові в 10 книзі Зорі в 1887 році. Леся Українка вела активну перекладацьку діяльність, та була організатором Світової бібліотеки українською мовою. Твори самої Лесі надихнули перекладачів з української еміграції і вони почали приймати активну участь у перекладі її поезій англійською мовою [5]. Щирі слова відомої поетеси знайшли свій шлях до серця англomовного читача за посередництвом Гледіс Еванс – найвідоміший перекладач, хоча і не єдиний. Попередньо до цього, Лесю Українку перекладав Бекгофер. Його робота над драматичною поемою «Вавілонський полон» було опубліковано в Лондоні 1916 році. Поеми та драматичні твори Лесі Українки потрапили до Персівала Канді, який видав збірку вибраних творів «Spirit of Flame» («Дух полум'я»), серед них 5 драматичних творів, у тому числі «Лісова пісня», та 28 інших поезій. Марія Скрипник та Джон Вір (Іван Федорович Вив'юрський), перекладали деякі Лесині поезії на сторінках англomовної періодики. Другий найвідоміший автор Віра Річ створила окрему збірку вибраних творів Лесі Українки, опубліковану в Торонто 1968 році. Загальна кількість англomовних інтерпретаторів творчості Лесі Українки складає понад півтори сотні.

Мета статті – в даній публікації розглядаються яким чином вербальний аспект твору переходить у візуальний, як перекладач «ілюструє» одну і ту саму думку на основі твору Лесі Українки «Лісова пісня» в англійському перекладі.

Виклад основного матеріалу. «Лісова пісня» – створена влітку 1911 року, за двадцять днів, вважається шедевром всесвітньої драматургії. Леся Українка назвала цей твір драмою-феєрією тобто драмою, в якій відбуваються незвичайні, неймовірні перетворення, де поряд з людьми діють постаті створені їхньою уявою. Французький термін феєрія є похідним від слова «фея» – чарівниця, в прямому розумінні означає театральну чи циркову виставу на основі міфічного, казкового сюжету. У листі до Агатагела Кримського від 27 жовтня 1911 р. Леся писала, що драма була створена на честь «волинським лісам» і за жанром близька до п'єси німецького драматурга Гергарта Гауптмана «Потоплений дзвін» [1]. Олесь Гончар писав, що головна риса таланту поетеси «в силі й буянні її фантазії, нестримному леті уяви» [3]. Уява письменниці з малечку була наповнена фольклорними джерелами, доповнилася образами народних легенд, переказів, балад. Доказом цього можна назвати «Лісову пісню», в якій описано «зачакловані хащі волинських лісів». Фантазія письменниці окутала «нічна тиша повитих місячним маревом озер», створила «химерний Олімп народної міфології». Дійсно, Леся у листах до своєї матері пише: «Мені здається, що я просто згадала наші ліси та затужила за ними». Їй пригадалися почуті історії про мавок, про те, що «в Колодяжному в місячну ніч бігала самотою в ліс і там ждала, щоб мені привиділася мавка. І над Нечімним вона мені мріла...» [2, с. 95-98]. Народний фольклор та земний світ органічно переплітається в душі поетеси, створюючи духовно піднесений матеріал, який стає на вершині філософських узагальнень. «Лісова пісня» – це твір про вищу мету існування людини, про живучість гуманістичних ідеалів. Філософсько-психологічний конфлікт разюче відчувається в основі сутички двох реалій: високого духовного ідеалу і практичного реального життя селян.

Образ Мавки займає центральне місце у сюжеті та уособлює думку самої Лесі Українки. Вона – частина цього світу, вона опиняється на межі «того високого» і «того практичного, приземленого» і бачить темні та світлі сторони двох світів. Мавка слугує ключем для людини до розуміння її власного призначення на цій землі [8].

Особливістю композиції «Лісової пісні» – це органічне переплетення життя двох світів природи і людини. В лісовому царстві живуть такі істоти як Мавка, Лісовик, Водяник, Перелесник, Русалки Водяні, Того, що греблі рве, Того, що в скалі сидить, Русалки Польові, Пропасниці, Потерчата, Куця, Злиднів і т.д. Вони демонструють людські риси – діють, живуть і розмовляють як люди. Тобто ці персонажі з міфів наділені людськими рисами і якостями.

Серед звичайних, простих людей виступають Лукаш, його дядько, поважний старий Полішук Лев, мати Лукаша, молодиця Килина з своїм Хлопчиком. Світ природи і людей стикаються, і це служить зародженням певного конфлікту, який розвиває сюжет феєрії і несе в собі творчий задум автора [5].

Драма складається з прологу й трьох дій, сюжет розгортається у співвідношенні з чотирма порами року, виникнення, розвитку і згасання почуттів і переживань Мавки і Лукаша. Важлива роль у створенні емоційної атмосфери належить широким поетичним ремаркам, які малюють в уяві читача пейзаж, на якому докладно розкритий навколишній і внутрішній світ дійових осіб [2].

Передати такий багатий на фольклорні образи світ англійською мовою нелегко. Особливо беручи до уваги наявність або брак англійських відповідників, які можна використати для обраного пояснення іноземному читачеві. При відсутності таких, подані нижче автори вдавалися до іноді неправильних спроб перекладу імен даних створінь. Проте, не можна їх засуджувати за мету донести головну суть ідеї Лесі Українки до решти світу, навіть якщо образ буде дещо викривленим.

Проілюструємо декілька прикладів:

Той, що греблі рве – Dam Breaker – He who breaks dams (переклад Гледіс Еванс), “He Who Rends the Dikea” destructive sprite dwelling in the freshets of spring (переклад Персівала Канді).

«В лісі щось загомніло, струмок зашумував, забринів, і вкупі з його водами з лісу вибіг «Той, що греблі рве» – молодий, дуже білявий, синьоокий, з буйними і разом плавкими рухами; одяг на йому міниться барвами, від каламутно-жовтої до ясно-блакитної, і поблискує гострими злотистими іскрами.» [10]

“...out of the forest there comes racing “He Who Rends the Dikes”.

He is a youth, very blond with blue eyes, who makes expansive motions as though he were swimming. His clothing is constantly changing in color from turbid yellow to clear blue, and at times he emits swift golden sparks.”

(переклад Персіваль Канді) [9]

“From the forest comes a sound as if someone is speaking; the little stream rings louder and louder like tiny bells. As it runs from the forest, with it comes the Dam Breaker in the form of a young merman, fair of skin with blue eyes. His movements are impetuous but grateful; his garment ripples with many colours ranging from dull yellow to bright blue, and gleams with golden sparkles.” [10]

(переклад Гледіс Еванс),

Той, що греблі рве – насправді різновид «водяного чорта». Саме такому персонажеві немає аналогів в англійській міфології. Найближчий до цієї реалії будуть нікси. Один з видів водяних фейрі. Вони постають перед людьми в образі молодих юнаків із золотавим волоссям і в яскравому одязі. Ці фейрі також володіють силами здійснювати шторми, отже це схоже на опис в оригінальному тексті Лесі Українки.

При перекладі імені Гледіс Еванс та Персіваль Канді використали метод калькування, передаючи слово в слово значення українського відповідника. Слід звернути увагу, що Еванс описує юнака як «a young merman» – простіше кажучи русалкою, цим додаючи додатковий елемент, щоб полегшити трансляцію образу в іншомовне середовище, а Персіваль Канді цього не робить і тримається як можна ближче до оригіналу. Згадок про будь яку інші міфологічну істоту – немає. Проте, опис рухів персонажа у цьому перекладі більш динамічний, при порівнянні до Гледіс Еванс. Читаючи її інтерпретацію в уяві вимальовується статичний образ граціозного прекрасного створіння, а не рухливий і жвавий при тому все ще красивий юнак.

Потерчата – Water Sprites, Lost children (переклад Гледіс Еванс), Lost Babes, Water Nixes (переклад Персіваля Канді).

Дитинчата-Потерчата,
засвітите каганчата! [7, с. 119].

Little Lost Babes, in the night,
Kindle now your lanterns bright! [9, с. 205]

(переклад Персіваль Канді)

Water Sprite

Little lost ones, in your shelters,
light your candles in the holders! [10, с. 92]
(переклад Гледіс Еванс),

В українській міфології «потерчата» це душі дітей, що народилися мертвими або померли нехрещеними і стали болотяними вогниками. Мали вигляд маленьких дівчат з довгим лляним волоссям. «Lost children» – в прямому перекладі означає «загублені або втрачені діти», в загальному значенні це словосполучення можна вважати відповідним тлумаченням, при відсутності інших, але в англійській міфології існує декілька варіантів таких немовби потерчат. Один із них є «Water Nixes», етимологія цього слова походить від праіндоєвропейської мови *neigw («мити»), [11] але образно це русалки або водяники північно- і середньоевропейського фольклору. Мандрівні вогники, схожі на потерчат також існують і в англійському фольклорі під назвою Will-o'-the-Wisp. З Інтернет джерел відомо, що: «A will-o'-the-wisp is a ghostly light seen by travelers at night, especially over bogs, swamps or marshes. It resembles a flickering lamp and is said to recede if approached, drawing travelers from the safe paths. The phenomenon is known by a variety of names, including jack-o'-lantern, hinkypunk, and hobby lantern in English folk belief...» [12]. Але Персіваль Канді вживає цю міфологічну істоту для позначення іншого фольклорного персонажа – Перелесника. Всі вище згадані варіанти перекладу, включаючи можливо такі самі мандрівні вогники Will-o'-the-Wisps, які частково збігаються з візуальною репрезентацією потерчат. Можна вважати, щоб правильно перекласти «потерчата» потрібно об'єднати таких створінь, як нікси і мандрівні вогники, але прямого перекладу і візуальної репрезентації такого фольклорного феномену в англійській культурі немає.

Злидні – Hunger Imps – “Zlidni” (переклад Гледіс Еванс), Starvelings (переклад Персіваля Канді).

Оригінал:

(малі, заморені істоти, в лахмітті, з вічним гризким голодом на обличчі, з'являються з-за кутка хатнього) [7, с. 135]

(Evil spirits of poverty, want and hunger.

They are small, emaciated creatures dressed in rags.

Hungry and pitiful, they appear from behind the house)

(Переклад Гледіс Еванс) [10, с. 117]

Small wizened creatures, in rags, their faces seamed with the signs of eternal

hunger, suddenly appear from around the corner of the house. (Переклад Персіваля Канді) [9, с. 242].

Злидні, як слово при першій згадці асоціюється з нещастям та біднотою. Але воно має також уособлення в формі істот, які змальовуються у вигляді дідків-жебраків або маленьких, жалюгідних створінь. Злидні схоже на домовиків, живуть під піччю. В народі вважалося, що де поселяться злидні, там надовго запанує крайня бідність.

В англійській міфології не існує аналогів цим істотам. Натомість є альрауни – невеличкі створіння, які живуть у корінні мандрагори. Вони полюбують пошуткувати над людьми і переселяються жити у затишній оселі.

Ще одним можливим аналогом може слугувати Боугі – шкідник, персонаж з англійської міфології. У нього холодні довгі пальці та жовті очі, які світяться вночі. Він розбудить хазяїв будинку, переверне відра з молоком, зіпсує вершки або розпустить плетіння пряжі.

Лісовик – Forest Elf, a Woodland Sprite, Wood Goblin.

Лісовика завжди змальовували у вигляді дикого чоловіка(дідуся), що пасе лісову худобу. Впізнавали його через схожість з людиною, який не має тіні. Він любить жартувати з людей, сплутати дорогу і завести бог зна куди. Але великої шкоди він ніколи не робить, навпаки – під опікою Лісовика людину не чіпає жоден дикий звір у лісі.

Точного відповідника знову немає. Персіваль Канді намагався наблизити переклад до оригінального тексту Лесі Українки щоб було зрозуміло, для англомовного читача, тому він використав образ ельфа зі старогерманського фольклору. Лісовик в українській міфології – господар лісу, а ельф дуже далекий від благородного образу змальованого Лесею Українкою. Хоча з міфологічної точки зору елфи благородні, прекрасні створіння, але вони описуються зовсім по іншому ніж лісовик поетеси. Гледіс Еванс бере протилежний підхід і називає лісовика гобліном. Створінь які часто зображуються

потворними, злими жартівниками, які шкодять людям. «Їх змальовують як маленьких (від 30 см) чи великих (зростом з коня, що став на задні ноги) м'язистих антропоморфних істот з вузькими жовтими очима із вертикальною зіницею, довгими вухами, гострими борідками, кривими жовтими іклами та пазурами і волохатою головою, що формою нагадує кінську» [13].

Ось як описує свого лісовика Лесея Українка:

«Лісовик виходить з гущавини. Він у довгій киреї барви старого золота з темночервоною габою внизу, навколо шапки обвита гілка достиглого хмелю.» [7, с. 150].

А ось як описує Персіваль Канді:

«Forest Elf comes out of the thicket. He is wearing a long gown, the color of

old gold, with a dark red fringe around the bottom, and round his cap are twined sprays of wild hops» [9, с. 232].

Опис Гледіс Еванс:

«Wood Goblin comes out of a shoreline grove.

He wears raiment the colour of old gold with a dark-red border at the hem of his mantle. Around his hat is wound the twining stalk of the hop plant.» [10, с. 130].

Правильніше було би об'єднати два перекладацьких методи транскрибування слова з описовим перекладом – Lisovyk, king of the forest. Такого виду переклад не змалював би повністю образ українського лісовика як його привикли бачити українські читачі, але він би був правдивішим до оригінального персонажа.

Висновки. Отже, фольклорні образи, які використовує Лесея Українка, надзвичайно складно передати англійською мовою. Адекватний переклад на мовленнєвому і візуальному рівні вимагає від перекладача екстралінгвістичні та мовні знання, які мали б допомогти при перетворенні написаного тексту без деформації культурологічних реалій. Так як очевидно, що існує історико-генетична відмінність у англійській та українській міфологічній системі це ставить два немовби схожі образи як синоніми, які за значенням надзвичайно далеко одне від одного. Не зважаючи на це, вони все-таки здатні створити приблизне уявлення про барвистий фольклорний світ наявний у «Лісовій пісні» Лесі Українки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аврахов Г. Вивчення драми-феєрії «Лісова пісня» в школі. Київ : Радянська школа, 1989. 156 с.
2. Березинський В. В англomовному світі. Київ, 1971. № 2. С. 95-98.
3. Василик Д. Хорові твори Миколи Ластовецького на слова Лесі Українки: Особливості прочитання. *Молодь і ринок*. Щомісячний науково-педагогічний журнал. Дрогобич, 2018. № 7(162). 117 с.
4. Гончар О. Наша Леся. Письменницькі роздуми. Київ : 1980. 214 с.
5. Драч І. Слово про Лесю. Духовний меч: Літ.-крит. статті та есе. Київ : 1983. 58 с.
6. Леся Українка. Лісова пісня : Лірика і драматичні твори; вступне слово Ал. Дейча. 1988. 399 с.
7. Українка Леся. Твори в чотирьох томах. Том 3. Упорядн. Н. Вишнеvsька. Київ: Дніпро, 1982. 432 с.
8. Франко І. Леся Українка: зібрання творів у 50 т. / Наук. думка. Київ : 1981. Т. 31. 512 с.
9. Cundy Percival. Spirit of Flame: A Collection of the Works of Lesya Ukrainka. Translated by Percival Cundy. York: Bookman Associates, 1950. Pp. 169-260.
10. Ukrainka, Lesia. (1985). Forest Song. A fairy drama in three acts, Gladys Evans. Kyiv, Dnipro Publ.
11. Нікси: веб-сайт. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Нікси>
12. Will-o'-the-wisp: веб-сайт. URL: <https://en.wikipedia.org/wiki/Will-o%27-the-wisp>
13. Гобліни: веб-сайт. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Гобліни>

REFERENCES

1. Avrahov G. (1989). Vyvchennya dramy-feyeriyi «Lisova pisnya» v shkoli [Study of the drama-extravaganza “Forest Song” at school]. Kyiv : Radianska shkola, 156 p. [in Ukrainian].
2. Berezinsky V. (1971). V anhlomovnomu sviti [In the English-speaking world]. Kyiv, pp. 95-98 [in Ukrainian].
3. Vasylyk D. (2018). Horovi tvory Mykoly Lastvovetskoho na slova Lesi Ukrainky: Osoblyvosti prochyttannia. [Choral works of Mykola Lastvovetsky to the words of Lesya Ukrainka: Peculiarities of reading]. “Youth and the market”. Monthly scientific-pedagogical journal. Drogobych, Nr 7 (162), 117 p. [in Ukrainian].
4. Honchar O. (1980). Nasha Lesya. Pysmennytski rozdumy [Our Lesya. Writer’s reflections]. Kyiv, 214 p. [in Ukrainian].
5. Drach I. (1983). Slovo pro Lesiu [A word about Lesya]. Dukhovnyi mech: Lit.-kryt. statti ta ese. Kyiv, 58 p. [in Ukrainian].
6. Ukrainka L. (1988). Forest song: Lyrics and dramatic works: lane with Ukrainian, 399 p. [in Ukrainian].
7. Ukrainka Lesya (1982). Roboty v chotyrokht tomakh. Tom 3 [Works in four volumes. Volume 3]. Kyiv, Dnipro, 432 p. [in Ukrainian].
8. Franko I. (1981). Lesya Ukrainka: zibrannia tvoriv u 50 tomah [Lesya Ukrainka: collection of works in 50 volumes], Nauk. dumka. Kyiv, Vol. 31, 512 p. [in Ukrainian].
9. Cundy Percival (1950). Spirit of Flame: A Collection of the Works of Lesya Ukrainka. Translated by Percival Cundy. York: Bookman Associates, pp. 169-260. [in Ukrainian].
10. Ukrainka, Lesia (1985). Forest Song. A fairy drama in three acts, Gladys Evans, 1985, Kyiv, Dnipro Publ.
11. Niksi. Available at: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Нікси> [in Ukrainian].
12. Will-o'-the-wisp. Available at: <https://en.wikipedia.org/wiki/Will-o%27-the-wisp>
13. Goblins. Available at: URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Goblins> [in Ukrainian]